

چیستی ، چرایی و چگونگی حسن ظن به افراد در کلام امیرالمومنین (ع)¹

نرگس شریف، شیمادادقی

چکیده :

حسن ظن به افراد به معنای داشتن نگرش مثبت و خوش بینانه نسبت به دیگران است. این مفهوم در کلام امیرالمؤمنین علی (ع) به عنوان یکی از اصول بنیادین روابط انسانی و اجتماع ی مطرح شده است. امیرالمؤمنین (ع) بر این باور بود که حسن ظن می تواند ثبات و امنیت روانی را در جامعه ایجاد کند و به تحکیم روابط کمک نماید. چرایی حسن ظن در کلام ایشان به دلیل آن است که این ویژگی می تواند منجر به کاهش سوء تفاهم ها، تنش ها و درگیری ها شود. همچنین، امیرالمؤمنین (ع) با تأکید بر اهمیت اخلاص و صداقت در ارتباطات انسانی، تأکید می کند که بر اساس شناخت نادرست افراد یا قضاوت های عجولانه نمی توان به راحتی به دیگران بی اعتماد بود.

از نظر چگونگی، ایشان به مسلمانان توصیه می کند که با تمرین حسن ظن در رفتارهای روزمره خود و یادآوری این مسئله که هر فردی ممکن است در جایگاه های مختلف با چالش ها ی خاصی روبه رو باشد، بتوانند جو بیشتری از همدلی و همکاری را در جامعه ایجاد کنند. در نهایت، کلام امیرالمؤمنین (ع) دعوتی به صلح و محبت است که می تواند الگوی خوبی برای زندگی اجتماعی مدرن باشد. هدف این مهم بررسی چیستی ، چرایی و چگونگی حسن ظن به افراد در کلام امیرالمومنین (ع) میباشد روش این مهم تحلیلی توصیفی است و مطالب به صورت کتابخانه ای جمع آوری شده اند .

کلید واژه : حسن ظن ، کلام امیرالمؤمنین المومنین ، اعتماد اجتماعی ، اصول اخلاقی

¹ طلبه سطح دو، آموزش عالی حوزوی امام خامنه ای (حفظه الله)، کرمانشاه

مقدمه :

حسن ظن، از صفات نیک و پسندیده اخلاقی، به معنای خوش بینی و گمان نیک در حق دیگران، در برابر سوء ظن به معنای بد بینی و بدگمانی به دیگران است. موضوع حسن ظن به افراد یکی از مفاهیم اخلاقی برجسته در کلام امیرالمؤمنین علی (ع) است که در نهج البلاغه و دیگر منابع حدیثی آمده است. برای تبیین و بیان این مسأله، می توان آن را در سه بخش چیستی، چرایی و چگونگی بررسی کرد:

چیستی حسن ظن

حسن ظن به معنای برداشت و نگرش مثبت به دیگران در برخوردهای اجتماعی است. این مفهوم در مقابل سوء ظن یا بدگمانی قرار دارد. امام علی (ع) حسن ظن را به عنوان یک اصل در روابط اجتماعی مطرح می کند که به بهبود روابط و افزایش محبت و همبستگی در جامعه منجر می شود.

چرایی حسن ظن

ایجاد ارتباطات سالم: حسن ظن باعث رشد روابط سالم و پرهیز از سوء تفاهم ها می شود. وقتی افراد با نیت مثبت به یکدیگر نگاه کنند، روابط بر مبنای اعتماد بنا می شود. پیشگیری از اختلافات: بسیاری از نزاع ها و اختلافات ناشی از سوء ظن و بدگمانی است. با داشتن حسن ظن، می توان از بروز بسیاری از این مشکلات جلوگیری کرد. تقویت اخلاق فردی و جمعی: حسن ظن به عنوان یک فضیلت اخلاقی، شخصیت فردی و اجتماعی افراد را ارتقا می دهد و جامعه ای سالم تر ایجاد می کند.

چگونگی تحقق حسن ظن

پرهیز از قضاوت عجولانه: یکی از گام های مهم در تقویت حسن ظن، خودداری از داوری سریع در مورد اعمال و نیت دیگران است. بررسی شواهد قبل از نتیجه گیری: شناخت کامل و جامع موقعیت یا شخص پیش از هرگونه تصمیم گیری، به تقویت حسن ظن کمک می کند. توسعه مهارت های ارتباطی: داشتن مهارت های ارتباطی مناسب به افراد کمک می کند تا نیت و سخن دیگران را به درستی تفسیر کنند و از برداشت های نادرست جلوگیری شود. امام علی (ع) در نهج البلاغه به موارد متعددی از جمله اطمینان برادران ایمانی و پرهیز از بدگمانی بی مورد تأکید کرده اند. این آموزه ها نشان دهنده اهمیت بنیادین قضاوت صحیح و پرهیز از بدبینی در روابط انسانی است.

در نهج البلاغه، بحث درباره ی حسن ظن و مفاهیم مشابه، از جنبه های اخلاقی و اجتماعی بس

یار مهم است. امام علی (ع) در سخنان خود بر این اصل تأکید دارند که باید در تعاملات انسانی و اجتماعی، ظن نیکو نسبت به دیگران داشته باشیم. این موضوع در نهج البلاغه از منظرهای مختلفی قابل بررسی است. به طور کلی، می‌توانیم چیستی، چرایی و چگونگی حسن ظن را در این اثر عمیق، در قالب مفاهیم زیر تجزیه و تحلیل کنیم:

۱. چیستی حسن ظن در نهج البلاغه

حسن ظن به معنای داشتن نیت خوب و نگاه مثبت به دیگران است. در نهج البلاغه، این موضوع در قالب رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و حتی سیاسی مطرح می‌شود. حسن ظن به این معناست که انسان نسبت به دیگران با نیت خیر و نگاه مثبت بنگرد، بدون اینکه زود قضاوت کند یا بدگمانی به دل داشته باشد.

یکی از نکات مهمی که در نهج البلاغه می‌توان یافت، اشاره به این است که انسان باید تلاش کند تا نیت‌های دیگران را تا حد ممکن توجیه کند و به آنها اعتماد داشته باشد، مگر اینکه دلایلی مبنی بر خلاف این امر وجود داشته باشد.

۲. چرایی حسن ظن در نهج البلاغه

در نهج البلاغه، حسن ظن نه تنها در روابط اجتماعی و فردی، بلکه در روابط سیاسی و حکومتی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. امام علی (ع) در خطبه‌ها و نامه‌های خود اشاره دارند که حسن ظن نسبت به افراد دیگر باعث تقویت روابط اجتماعی و ایجاد همبستگی می‌شود. برخی دلایل که امام علی (ع) برای تأکید بر حسن ظن می‌آورند عبارتند از:

الف) حفظ وحدت اجتماعی:

حسن ظن به دیگران در شرایط اجتماعی مختلف موجب جلوگیری از تفرقه و اختلافات می‌شود. امام علی (ع) معتقدند که نباید با ظن بد و بدبینی، روابط مردم با یکدیگر تخریب شود، بلکه باید برای حفظ اتحاد جامعه به دیگران حسن ظن داشت.

ب) نیکی به دیگران:

حسن ظن نه تنها به خود فرد کمک می‌کند، بلکه در طولانی‌مدت باعث ارتقاء و رشد شخصیت اجتماعی افراد دیگر نیز می‌شود. هنگامی که انسان‌ها از حسن ظن برخوردار باشند، آنها نیز به یکدیگر نیکی خواهند کرد و به درک بهتری از هم خواهند رسید.

ج) دوری از قضاوت زودهنگام:

امام علی (ع) همواره بر این نکته تأکید دارند که نباید در مورد دیگران سریع قضاوت کرد، چرا که ممکن است حقیقت در ظاهر پنهان باشد. حسن ظن به معنای تأخیر در قضاوت و پرهیز از قضاوت زودهنگام است، تا زمانی که اطلاعات کامل‌تری از وضعیت فرد بدست آید.

۳. چگونگی حسن ظن در نهج البلاغه

چگونگی تحقق حسن ظن در نهج البلاغه به شدت با اصول اخلاقی و تعاملات انسانی مرتبط است. در اینجا به چندین جنبه مهم از چگونگی حسن ظن که امام علی (ع) در کلمات خود بیان

ان کرده‌اند، اشاره می‌کنیم:

الف) رعایت انصاف و عدالت:

امام علی (ع) همواره تأکید دارند که حسن ظن نباید موجب نادیده گرفتن حقیقت شود. به عبارت دیگر، انسان باید به دنبال عدالت باشد و با حسن ظن، حقیقت را کتمان نکند. حسن ظن باید مبتنی بر انصاف و حقیقت باشد، نه بر خوش‌خیالی بی‌مبنا.

ب) پرهیز از سوء ظن و افراط در خوش‌باوری:

امام علی (ع) در نهج البلاغه به شدت از سوء ظن و بدبینی نسبت به دیگران نهی کرده‌اند. از نظر ایشان، بدبینی نسبت به افراد دیگر می‌تواند زمینه‌ساز تفرقه، نزاع و درگیری‌ها شود. اما در عین حال، امام علی (ع) هشدار می‌دهند که باید از افراط در حسن ظن و خوش‌باوری نیز پرهیز کرد. حسن ظن نباید به حدی باشد که فرد را در برابر سوء استفاده‌ها و فریب‌ها آسیب پذیر کند.

ج) توجه به اخلاق نیکو و رفتار مثبت:

چگونگی حسن ظن در نهج البلاغه بیشتر از آن که به کلمات محدود باشد، در رفتار و عمل اجتماعی افراد تجلی می‌یابد. امام علی (ع) می‌فرمایند:

“اگر کسی را گمان بد بردی، از او سؤال کن تا حقیقت روشن شود”^۱. این جمله نشان می‌دهد که حسن ظن در عمل به معنای ترجیح دادن سخن درست به شایعات و گمانه‌زنی‌ها است.

د) تعامل نیکو و دور از پیش‌داوری:

حسن ظن به این معناست که افراد باید به جای برچسب زدن سریع و پیش‌داوری‌های منفی، در تعاملات اجتماعی و سیاسی خود دقت و بردباری داشته باشند. امام علی (ع) در نامه‌هایی که به والیان خود می‌نویسند، تأکید دارند که حتی در مواجهه با مخالفان سیاسی نیز باید با نیک‌ظنی برخورد کنند تا فضایی برای تفاهم و همکاری ایجاد شود.

ضرورت و تحقیق :

اگر چنین تحقیق‌هایی به رشته تحریر در نیایند جامعه‌ای بر پایه اعتماد نخواهیم داشت و صلح و همگرایی هم وجود ندارد اما با وجود چنین مطالب و مقاله‌هایی و با آموزش مستمر و تربیت اخلاقی که به تقویت حسن ظن از طریق آموزش‌های اخلاقی در خانواده و مدارس و مراکز دینی انجام می‌شود و همچنین با الگوبرداری از رفتار پیشوایان دینی به ویژه امام علی علیه السلام الگوی مناسبی برای رفتار مبتنی بر حسن ظن می‌باشد و نیز تقویت گفتگوی سازنده یعنی ترویج فرهنگ گفتگوی سازنده و تعامل باز و صادقانه بین افراد زمینه ساز تقویت حسن ظن خواهد بود.

موضوع حسن ظن به افراد در کلام امیرالمؤمنین علی (ع) اهمیت و ضرورت بسیاری دارد که

^۱ نهج البلاغه، خطبه ۲۰۶

در ابعاد فردی و اجتماعی مورد توجه قرار می‌گیرد. در اینجا به برخی از این جنبه‌ها پرداخته می‌شود:

اهمیت این مهم از این جهات می‌باشد: ترویج وحدت و همبستگی: حسن ظن زمینه‌ساز همبستگی و انسجام در جامعه است. امام علی (ع) با توصیه به حسن ظن، خواستار تقویت روابط اجتماعی و انسجام بین افراد جامعه شدند.

تقویت اخلاق نیکو: حسن ظن به تکامل شخصیت فردی و پرورش روحیات مثبت کمک می‌کند. این فضیلت اخلاقی در آموزه‌های دینی به‌طور گسترده تشویق شده و به‌عنوان یکی از ارکان اخلاق اسلامی مطرح می‌شود.

کاهش تنش و اختلافات: قضاوت مثبت و حسن ظن در مورد دیگران، به کاهش نزاع‌ها و تنش‌های ناشی از سوء تفاهم‌ها می‌انجامد. امام علی (ع) به آسیب‌هایی که بدگمانی می‌تواند بر افراد و جامعه وارد کند، اشاره کرده‌اند.

ضرورت حسن ظن

پیشگیری از قضاوت نادرست: حسن ظن می‌تواند از بسیاری از قضاوت‌های عجولانه و نادرست پیشگیری کند، که معمولاً به تشدید مشکلات و بروز سوء تفاهم‌ها منجر می‌شود. افزایش اعتماد و امنیت اجتماعی: با داشتن حسن ظن، افراد بیشتر به یکدیگر اعتماد می‌کنند، که این امر به ایجاد یک جامعه امن و مطمئن کمک می‌کند.

محیطی مساعد برای رشد و پیشرفت: حسن ظن باعث می‌شود افراد احساس حمایت و پذیرش بیشتری داشته باشند، که این محیط انگیزشی می‌تواند منجر به رشد و پیشرفت فردی و جمعی شود.

هدف این مهم بررسی چیستی چرایی و چگونگی حسن ظن به افراد در کلام امیرالمؤمنین م ی‌باشد و پاسخ به سوالات فرعی مانند تبیین مفهومی و نظری حسن ظن چیست؟ بررسی دلایل و ضرورت‌های حسن ظن چیست؟ برای تحلیل چیستی، چرایی و چگونگی حسن ظن در کلام امیرالمؤمنین علی (ع)، ما باید ابتدا نگاه جامع‌تری به این مفهوم در نهج البلاغه داشته باشیم. این تحلیل می‌تواند در راستای سؤالات شما یعنی «از کجا به کجا می‌خواهیم برسیم» به این شکل باشد که هدف ما از تحلیل حسن ظن در کلام امام علی (ع) در نهایت رسیدن به یک درک عمیق‌تر از اصول اخلاقی و اجتماعی است که می‌تواند روابط انسانی، فردی و اجتماعی را بهبود بخشد و فضایی برای همبستگی و همکاری ایجاد کند. در این مسیر، با توجه به سه جزء مهم: چیستی، چرایی و چگونگی حسن ظن، می‌توانیم به یک درک کلی و متوازن برسیم که نه تنها در مباحث اخلاقی و دینی بلکه در مسائل اجتماعی و سیاسی نیز قابل اجرا باشد. هدف از این مهم روشن کردن دیدگاه امام علی علیه السلام در مورد حسن ظن و اهمیت آن در رابطه انسانی و همچنین چگونگی به کار چگونگی به کارگیری آن در زندگی فردی و اجتماعی و همچنین پیامدهای مثبت منفی حسن ظن و سوءظن می‌باشد و

گرچه اندوه‌ها، دل گرفتگی‌ها، ناکامی‌ها، شکست‌ها و مانند آن از وی‌ژگی‌های زندگی دنیایی انسانهاست، راههایی نیز برای پیشگیری و کاهش آنها نیز هست که یکی از آنها حسن ظن و نیک‌گمانی است، چنان که در سخن امام علی (علیه السلام) این گونه بیان شده است: "پندار نیک، اندوه را می‌کاهد."¹

- جلب محبت

حضرت علی (علیه السلام) فرمودند: "هر کس به مردم نیک گمان باشد، محبت و مهر آنان را به دست خواهد آورد. (همان)

بهشت

آخرین ره‌آورد و دست‌آورد گمان و پندار نیک، بسیار فرخنده است و آن دستیابی و بهره‌مندی از بهشت جاودان الهی است که برای انسان‌های خداجو که دارای پندار نیک‌اند، فراهم آمده است؛ بهشتی که آرزوی هر انسانی است. امیرالمومنین (علیه السلام) در این زمینه فرمودند: "هر کس گمانش نیکو باشد بر بهشت، دست می‌یابد"²

نتیجه‌گیری :

نتیجه‌گیری درباره چیهستی، چگونگی و چرایی حسن ظن در کلام امیرالمؤمنین علی (ع) به شرح زیر است:

حسن ظن به عنوان یک مفهوم بنیادین در اخلاق و روابط انسانی، در کلام امام علی (ع) جایگاه ویژه‌ای دارد. این مفهوم نه تنها از نظر نظری، بلکه از جنبه‌های عملی نیز مورد توجه ایشان قرار گرفته است. در اینجا به تبیین چیهستی، چگونگی و چرایی حسن ظن در کلام امام علی (ع) پرداخته و چهار نکته اصلی را بررسی خواهیم کرد.

۱. چیهستی حسن ظن

حسن ظن به معنای نگرش مثبت به دیگران و پرهیز از بدگمانی است. امام علی (ع) حسن ظن را به عنوان یک اصل اخلاقی معرفی می‌کند که نه تنها در زندگی فردی بلکه در تعاملات

¹ آمدی، غررالحکم ودرر الکلم، سید هاشم رسولی محلاتی، ج ۲، ص ۶۶

² رضایی، حسن ظن، ص ۷۷-۲۴

اجتماعی نیز نقش بسزایی دارد. طبق کلام ایشان، حسن ظن باید به گونه‌ای باشد که افراد بتوانند در ارتباطات خود به یکدیگر ایمان داشته و اعتماد کنند. این مفهوم به‌ویژه در زمانه‌ای که بی‌اعتمادی و بدگمانی می‌تواند تبعات منفی زیادی به همراه داشته باشد، حائز اهمیت است.

۲. چگونگی حسن ظن

امام علی (ع) در خطبه‌ها و نامه‌های خود، شیوه‌های مختلفی را برای نهادینه کردن حسن ظن در جامعه پیشنهاد می‌دهد. ایشان تأکید می‌کند که حسن ظن باید بر پایه آگاهی و شناخت باشد و نباید به ساده‌انگاری تعبیر شود. از دیدگاه ایشان، پایبندی به حسن ظن مستلزم تلاش در جهت شناخت دقیق و منصفانه دیگران است. لذا، اولویت دادن به انصاف و درک متقابل، از جمله راهکارهای مؤثری است که امام علی (ع) برای ایجاد حسن ظن در جامعه مطرح می‌کند.

۳. چرایی حسن ظن

چرایی حسن ظن از منظر امام علی (ع) به نقش آن در تقویت روابط انسانی و جلوگیری از بروز درگیری‌ها و تنش‌ها برمی‌گردد. ایشان بر این باور است که حسن ظن به اعتماد متقابل منجر می‌شود، که خود باعث ایجاد فضایی آرام و دوستانه در جامعه می‌گردد. امام علی (ع) با ارائه مثال‌ها و حکمت‌های عملی، نشان می‌دهد که چگونه حسن ظن می‌تواند به توسعه همبستگی اجتماعی کمک کند و در مجموع، زمینه‌ساز پیشرفت فردی و اجتماعی باشد.

۴. تأثیر حسن ظن بر زندگی اجتماعی

در نهایت، تأثیر حسن ظن در زندگی اجتماعی و جمعی را نباید نادیده گرفت. امام علی (ع) با تأکید بر این اصل، جامعه‌ای را ترسیم می‌کند که در آن اعضای آن به یکدیگر اعتماد دارند و در مواجهه با بحران‌ها و چالش‌ها، حمایت متقابل دارند. در دنیای امروز که با چالش‌های متعددی مانند تعارضات اجتماعی و سیاسی روبه‌رو هستیم، به‌کارگیری آموزه‌های اسلامی، به‌ویژه در زمینه حسن ظن، می‌تواند راهگشای بسیاری از مسائل باشد.

۱. چیستی حسن ظن

حسن ظن به معنای داشتن نیت مثبت و باور به خوبی نیت‌های دیگران است. در کلام امام علی (ع)، حسن ظن به عنوان یک اصل اخلاقی و اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است. او بر این باور است که باید با دیگران با دیدی مثبت و محبت‌آمیز برخورد کرد و از قضاوت‌های منفی و بدگمانی خودداری کرد. حسن ظن به انسان‌ها، قدرت اعتماد و بهبود روابط را در بین افراد افزایش می‌دهد.

2. چگونگی حسن ظن

امام علی (ع) در سخنان خود به روش‌ها و شیوه‌هایی برای تقویت حسن ظن اشاره دارد: گفتگو و مشورت: او بر اهمیت گفتگو و مشورت تأکید می‌کند و معتقد است که این امر به درک متقابل و احترام به نظرات دیگران کمک می‌کند.

توجه به نیت‌ها: علی (ع) تأکید دارد که باید نیت‌های مردم را در نظر بگیریم و به جای قضاوت زودهنگام، به سمت درک احساسات و مشکلات آن‌ها برویم.

پرهیز از قضاوت و بدگمانی: او مبارزه با سوطن و بدگمانی را ضروری می‌داند و از پیروان خود خواسته که ذهن خود را از افکار منفی پاک نگه دارند.

3. چرایی حسن ظن

چرایی تأکید امام علی (ع) بر حسن ظن به چندین دلیل برمی‌گردد:

تقویت وحدت اجتماعی: حسن ظن به بهبود روابط و همبستگی در جامعه کمک می‌کند و مانع از بروز تفرقه و نفاق می‌شود.

ایجاد فضایی سالم: با حسن ظن، محیطی سالم و امن ایجاد می‌شود که در آن افراد احساس امنیت و آرامش می‌کنند.

ترویج اخلاق انسانی: حسن ظن به عنوان یک ارزش اخلاقی، روحیه همدلی، محبت و همکاری را در بین افراد تقویت می‌کند.

در مجموع، حسن ظن در کلام امیرالمؤمنین علی (ع) به عنوان بنیاد روابط انسانی و اجتماع می‌شناخته می‌شود. ایشان با تأکید بر حسن ظن، به ما می‌آموزد که سعادت و پیشرفت جامعه در گرو اعتماد به یکدیگر و نیت‌های خوب است. این آموزه‌ها نه تنها در زمان علی (ع) بلکه در هر زمان و مکانی برای ساختن جامعه‌ای سالم و متعهد به اصول اخلاقی اهمیت دارند.

در مجموع، حسن ظن در کلام امام علی (ع) یک اصل نیکو و ضروری است که می‌تواند زندگی فردی و اجتماعی را متحول کند. با تأکید بر شناخت، انصاف و روحیه همکاری، می‌توان به اعتمادی پایدار دست یافت و با الهام از فلسفه اسلامی، مسیر سازندگی و توسعه را هموار کرد. تأمل در کلام امام علی (ع) می‌تواند چراغ راهی برای ما باشد تا در عصر حاضر

نیز به تقویت حسن ظن و اعتماد در جوامع خود پردازیم

منابع :

قرآن کریم

ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج 3، بی نا، بی تا

- 1 قرشی ، علی اکبر، قاموس قران ، انتشارات دارالکتب اسلامیه ، بی تا
- 2 رسولاتی محلاتی ، سید هاشم ، غررالحکم ودررالكلم ، ج ۲ ، موسسه فرهنگي دارالحديث ۱۳۹۵
- 3 علی ابن ابی طالب ، نهج البلاغه ، نامه ۵۳ سید رضی _ بی تا بی تا
- 4 فرهنگ روابط اجتماعی در آموزه های اسلامی گروه پژوهشی قرآن و حدیث، ج ۱ جواد ا یروانی مشهد دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۱۳۹۴
- 5 رضایی ، علی ، حسن ظن ، پیام حجت ، ۱۳۸۷
- 6 الکافی، محمد باقر کمره ای ، کلینیک محمد بن یعقوب - تهران دارالکتب اسلامی ۱۴۰۷ ق
- 7 سلطانی ، غلامرضا، تکامل در پرتو اخلاق ، ج ۲ ، انتشارات اسلامی ۱۳۸۳
- 8 نیلی پور مهدی ، بهشت اخلاق ، ج ۱ ، بی نا ، بی تا
- 9 مرز فضایل و رضایا اخلاقی مهدی نیلی پور ، محسن آدم زاده ، حمید رضا حبیبی - - موسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر (عج) ۱۳۸۸
- 10 علاالدین علی المتقی بن حسام الذین، کنز العمال ، لبنان بیروت موسسه الرساله ۱۴۰۹
- 11 حر عاملی، وسایل الشیعه ، ج ۸، ال بیت ۱۴۱۴
- 12 فرهنگ فقه موسسه دارالمعارف الفقه الاسلامی ، ج ۳ - - موسسه دایره المعارف فقه اسلام

امی ۱۳۸۲

13 دانشنامه جهان اسلام بنیاد دائره المعارف اسلامی، ج ۱ _ _ بنیاد دایره المعارف اسلامی
۱۳۶۲

14 بررسی معنای حسن ظن به خداوند در آیا نفیسه مقدسی --- ۱۴۰۳

15 داستان های اسلامی حسن ظن سوظن سید مرتضی حسینی _ مرکز تحقیقات رایانه ای
قائمیه اصفهان ۱۳۹۹

۱۶ طبری ، محمد حسن، تاریخ طبری ، ج ۱۶، بی نا ، بی تا

۱۷ مجلسی ، محمد باقر، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، بی نا ، بی تا